

УДК 101:14(477)

Ірина Грабовська
(м. Київ)

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В СУЧАСНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті аналізується стан досліджень з філософії гендеру та фемінізму у сучасній вітчизняній філософії. Акцентується увага на недоліках, досягненнях та перспективах досліджень з вказаної проблематики. Проводяться аналогії з наявними західноєвропейськими дослідженнями з вказаної тематики.

Ключові слова: гендер, фемінізм, філософія, постмодернізм, українська гуманітаристика.

Гендерна проблематика, яка увійшла в український науковий дискурс у пострадянський період, має вже деяку свою історію, яку можна означити як окремий науковий напрям з умовною назвою «гендерна та феміністична думка доби новітньої незалежності України». Варто наголосити, що на українських наукових теренах, на відміну від західних, де гендерні дослідження сформувались як частина феміністичного дискурсу, ці напрями досліджень фактично одразу набули окремішності один від одного. Можливо, не в останню чергу тому, що в радянській гуманітаристиці взагалі був відсутній такий напрям наукової аналітики, як фемінізм.

Оскільки з євроінтеграційним вибором українства постало питання імплементації гендерної проблематики в навчальний процес України, не кажучи про більш широкий цивілізаційний контекст, варто би було оглянути вже напрацьоване у вітчизняному гуманітарному дискурсі, зокрема, і у філософських текстах українських дослідників. Ми не ставимо завдання максимального огляду наявних робіт, оскільки в низці розвідок приділяли увагу і питанням аналізу джерел [4].

Потрібно зазначити, що гендерною та феміністичною проблематикою в українській сучасній науці займається певне, досить чітко означене коло людей, з гендерної точки зору – певної статі, а саме – майже всуціль жінки-науковці. Цікавими є дані щодо чоловіків-науковців, які займаються гендерною проблематикою

на рівні дисертаційних досліджень. Так, станом на 2009–2010 рр. вони становили 11% від усього загалу дисертантів [8]. Тому може скластися враження, що проблеми фемінізму та гендеру – це жіночі проблеми і жіноча тематика, отже начебто й логічно, що саме жінки-науковці нею і займаються.

Філософський дискурс не є винятком, навпаки, саме філософія як традиційно найбільш маскулінізована сфера діяльності інтелектуалів, в плані дослідження гендерної проблематики є напрямом мало представленим чоловіками-філософами. Проте вони все ж є, наприклад, доктор філософських наук Н. Хамітов. Саме він найбільш послідовно та наполегливо займається філософією гендеру в Україні. Можливо, найкрасномовніше характеризують позицію автора з цього питання такі висловлювання з його філософських текстів: «...неважко побачити, що душа і душевність виражають метафізичну жіночість, тоді як дух і духовність виражають метафізичну чоловічість. З іншого боку, жіночість та чоловічість є зовнішніми виразами душевності та духовності. Дійсно, душевність концентрує в собі риси, які ми традиційно розглядаємо як жіночі – здатність до любові, співчуття, зверненість до теперішнього, а не майбутнього, переживання самоцінності теперішнього. Тоді як дух і духовність є ознакою чоловічого начала з його потягом у майбутнє, зневагою до теперішнього, бажанням прогресу, трансцендуванням» [10, с. 128].

Відірваність духовного начала від душевного, дисгармонія у їх співвідношенні як в окремій особистості, так і в стосунках між різними людьми призводить до відчуженості та самотності людського буття. «Однак у чому причина відчуження духовного та душевного начал? – Задається питанням дослідник. – Такою причиною може бути названа надмірна зацикленість на чоловічому (патріархально-прогресистському) чи жіночому (матріархально-родовому) шляхах людського буття у світі. Це зацикленість на майбутньому і минулому, яке необхідне для проектування майбутнього, (патріархально-прогресистський шлях) або теперішньому, сучасному і минулому, що потрібне лише для відтворення теперішнього (матріархально-родовий шлях). Подібна зацикленість приводить до деформації і замкненості особистості, до обмеженості спілкування зі світом, що й викликає фундаментальну внутрішню самотність» [10, с. 129].

І хоч ідею психо-свідомісної андрогенії, як справедливо показує і сам автор, до нього розвивало чимало видатних філософів від

Н. Бердяєва до К. Юнга та О. Вейнінгера, вона звучить позитивом на тлі наявного в Україні філософського антифеміністичного та антигендерного дискурсу від поміркованих його форм до відверто мізогінних. Більшість українських філософів-чоловіків негативно поставились до гендерної проблематики, відмовляючи їй, наприклад, у філософичності чи кваліфікуючу як квазіутопічну сучасну ідеологію. У навчальному посібникові «Основи герменевтики» С. Квіт стверджує: «Загалом феміністична і «гендерна» проблематика не адаптована до українського культурного контексту і є на нашому ґрунті цілковито штучним інтелектуальним утворенням» [7, с. 78]. А далі йде традиційно-патріархальна риторика, в основі якої лежить все той же усталений стереотип: «він – культура, вона – натура». Тому і висновки відповідні: «За фемінізмом жінка втрачає своє обличчя не лише як феномен природи, а також як феномен культури з її способом мислення, поглядом на світ і проблематикою, оскільки кожний – ізм має здатність до самовладдя, безпідставного узагальнення та знеособлення – доктрина відчужується від естетичного явища. Поряд із культурою виростає інтелектуальний покруч, що існує за рахунок паразитації, розкладу і руйнування культури» [7, с. 79]. Таким чином, українцям протипоказаний фемінізм. На думку автора, фемінізм – це шкідливе явище, паразит на тілі української культури.

А ось і традиційні для західної філософії XVIII–XIX ст., і, як виявилось, для української сьогодні інвективи щодо ролі жіноцтва: «Вкусивши плід з дерева пізнання, жінка спричинилася до першого конфлікту і стала, таким чином, джерелом першого життя і поезії. Вона ж має у своїй природі таку мудрість, до якої чоловікові треба доходити розумом. Водночас природний чоловічий ідеалізм робить власне поезію поезією, протиставляючись жіночому практицизмові. Обидва начала співіснують одночасно як конфлікт і як гармонія. Руйнування цієї рівноваги, *навіть заради здобуття найвищої бюрократичної посади в суспільстві (що, найсмішніше, означає і втрату справжньої влади), неминуче призводить до руйнації культури в ім'я ідеології*» (виділ. – І. Г.) [7, с. 79–80]. Це явно застереження жінкам, які йдуть у владу.

До того ж С. Квіт стверджує, що «...об'єднання Європи може і повинно здійснюватися на підставах консерватизму – того, що робить її неповторною, відмінною, тепер, як і колись, зумовлює внутрішню динаміку, рятує від розпаду і деградації» [7, с. 95]. Не

важко помітити, що український консерватизм одним із базових стовпів має принцип поборювання фемінізму.

А між тим, західні дослідники формування ідентичності віруючих довели, що гендерна ідентифікація Бога відіграє суттєву роль навіть на рівні підсвідомості, отже, і осмислення цього феномена на рівні гендерної теорії є, фактично, неунікним. Як зазначає сучасна російська дослідниця Н. Л. Пушкарьова: «Низка соціологічних опитувань показала, що у деяких віруючих Бог означає одночасно і Батька, і Матір, при цьому чисельність таким чином конструюючих мислений образ всевишнього навіть більша тих, які асоціюють Бога з матір'ю або материнським началом» [9, с. 11].

Європейські цивілізовані спільноти сьогодні не лише толерують гендерні дослідження, мають розвинену феміністичну філософію та викладають у вузах найрізноманітніші курси з крос-секторальної гендерної проблематики і фемінізму, але й на рівні світових організацій задіюють, наприклад, одним із важливих маркерів розвитку суспільства такий показник, як ІГР (індекс гендерного розвитку). Як із українськими філософами та філософією, подібною до проаналізованої вище, Україна вписуватиметься у загальноєвропейський контекст – одному Богу відомо.

Не важко помітити, що в 90-ті роки склався в українській гендеристиці і певний ідеологічний розклад: постколоніальні українофільські студії, представлені насамперед так званою групою С. Павличко, чи більш широко – київською феміністичною школою, та проросійський, а точніше, проімперський, який намагався довести неспроможність україністичного дискурсу в сучасній гендеристиці. Це в основному роботи докторки філософії Ірини Жерьобкіної. Цікавими в плані заявленої проблематики є роботи і Сергія Жерьобкіна [5], який аналізує гендерні досягнення сучасної україністики через тексти В. Агеєвої, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Павличко.

Натомість, кандидат філософських наук і відома українська письменниця О. Забужко, роботи якої є чи не найцікавішими із постколоніального гендерного дискурсу, змогла показати не лише його спроможність і в українській гуманітаристиці, але й непересічність цього аналітичного напрямку [6].

За роки української незалежності гендерна проблематика розроблялась у дисертаційних дослідженнях, хоч їх частка серед загальної кількості захищених робіт у сфері гуманітаристики зали-

шалась і залишається зараз все ж незначною. Так, М. Петрушкевич зазначала, що з філософії, наприклад, у 2009–2010 рр. було захищено 1,26% від загальної кількості захищених робіт з гендерної проблематики. Проте, на думку дослідниці, показовим є співвідношення захищених кандидатських та докторських робіт. «З поміж цікавої для нас тематики 89% – кандидатські дисертації. Що загалом свідчить про науковий потенціал та перспективність гендерної тематики для подальших наукових досліджень» [8, с. 105].

Фактично перші дисертаційні дослідження – це були роботи, що адаптували досягнення західного гендерного дискурсу до української наукової реальності, якщо так можна висловитись. Вони не стали власне науковими відкриттями. Так, за висновки в кандидатських дисертаційних дослідженнях виносилася теза про міждисциплінарність та постмодерність гендерних досліджень. «На основі аналізу особливостей структурної організації гендерних досліджень, їх ідеологічної спрямованості та практичних витоків, варіативності предмета дослідження, їх понятійного апарату та методів, що застосовуються, був зроблений висновок про їх міждисциплінарність та відповідність постнекласичному типу досліджень» [1, с. 14].

Філософія гендеру в дослідженнях українських науковців абсолютно доказово пов'язується зі зміною загальної парадигми пізнання та зміною реальності. «Інтерес до вивчення феміністської епістемології зумовлений різноманітними об'єктивними чинниками. Передусім він викликаний зміною глобального цивілізаційного імперативу. Відношення людина-світ більше не можуть описуватися в термінах панування і підпорядкування. Сучасна соціокультурна дійсність як гетерогенна, мінлива, різноманітна, плюральна викликає до життя нові, нетрадиційні, альтернативні, часом провокаційні підходи, що дозволяють відійти від однозначного визначення реальності і людини, відмовитися від понять дійсності і редукціонізму на користь гармонії, цілісності, багатоманітності», – справедливо зазначає дослідниця В. О. Гайденко [2, с. 1].

Загальна характеристика епістемологічного поля сучасної науки розвивається у напрямку поліцентричності і це, як справедливо пишуть дослідники філософії гендеру, відповідає самій сутності трансформацій у сучасному інтелектуальному просторі. В. О. Гайденко стверджує, що «класична «воля до знання» – прагнення досягнути різноманіття дійсності за допомогою метафізич-

них категорій та бінарних опозицій перетворилася у «волю до системи» – легітимацію певного «центру» істини, що дуже влучно позначено терміном Ж. Дерріда «фаллогоцентризм» (єдність «логу», «фалосу» та «кратосу»). Але із руйнуванням імперативу панування/підкорення та кризою фаллогоцентричного дискурсу знання вивільняється з під їх влади. Розпочинається пошук інтелектуального простору для розміщення «нефілософських» дискурсивних практик. Набувають легітимності маргінальні практики репрезентації, підкреслюючи необхідність урахування значимості когнітивних особливостей тих чи інших агентів знання (наприклад, жінок, кольорових, гомосексуалів) [2, с. 1]. Особливістю сучасних філософських досліджень в Україні є, зокрема, те, що всі тексти, які стосуються філософії тілесності, автоматично кваліфікуються як належні до гендерної та феміністичної проблематики. Хоч у західноєвропейському дискурсі це далеко не так. Широкий спектр наукових дисциплін та напрямків від психології та психоаналізу до релігійної філософії розглядали проблему тілесності. В українській же філософії до часів незалежності ця проблематика була відсутньою. Тому перші роботи з цього питання, особливо ж на рівні монографічних досліджень сприймалися як одкровення. До таких належить, зокрема, книга О. Гомілко «Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі» [3].

Таким чином, у сучасній українській філософії не відзначається особливого дослідницького пошуків у напрямку гендеристики та фемінізму. Проте, враховуючи тотальну відсутність цього дискурсу в роки панування «єдино правильного учення» при всіх його ревізійністських переглядах в останні роки СРСР та з'яві перших спроб ввести цю проблематику в роки перебудови, варто позитивно оцінити у вищезначеному контексті процеси, що відбуваються на українському філософському дослідницькому полі.

Література:

1. Артем'єва О. О. Гендерні дослідження в контексті посткласичної раціональності / О. О. Артем'єва. – Автореф. дис. на здобуття н. ст. канд. філос. н. – К. (КНУТШ), 2008. – 18 с.
2. Гайденок В. О. Феміністська епістемологія як постнекласичний феномен / В. О. Гайденок. – Автореф. дис. на здоб. н. ст. канд. філос. н. – К., 2000. – 18 с.
3. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К. : Наук. думка, 2001. – 340 с.

4. Див.: Грабовська І. Гендерні та феміністичні студії в сучасній Україні: проблеми та перспективи / І. Грабовська // Гуманітарне знання на порозі ХХІ століття : [колективна брошура]. – К. : СтилоС, 2002. – С. 57–62; Грабовська І. Сучасна українська гуманітаристика в контексті гендерних досліджень постмодерної доби / І. Грабовська // Зб. наук. праць: «Філософія і соціологія в контексті сучасної культури». – Дн-ск, 2005. – С. 43–50; Грабовська І. Перспективи гендерної антропології як складової гуманітарної освіти в Україні: філософсько-світоглядний аналіз / І. Грабовська // Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи – Пост Методика. – № 7 (71). – 2006 – С. 19–26; Грабовська І. Гендерні дослідження в постмодерну добу та їх засвоєння сучасною українською гуманітаристикою / І. Грабовська // Світ у ситуації постмодерну: занепад культури чи зміна парадигми? : матеріали Міжнародної конференції (17 грудня 2004 р., 268 с.). – К. : МАУП, 2006. – С. 239–246; Грабовська І. Джерельні підвалини дослідження паритетної (гендерної) демократії: український і світовий контекст // І. Грабовська // Українознавство : Вісник КНУ. – № 11. – 2007 – С. 48–50; Грабовська І. Гендерні студії як постколоніальні в комплексі сучасних соціо-гуманітарних дисциплін України // І. Грабовська // Вісник ДНУ «Філософія. Соціологія. Політологія». – Вип.17. – Дн-ск : ДНУ, 2008. – С. 102–107; Грабовська І. Фемінізм // І. Грабовська // Світова історія: ХХ століття. Енциклопедичний словник. – Львів, 2008. – С. 863; Грабовська І. Гендер і філософія в постколоніальній спільноті // І. Грабовська // Вісник ДНУ «Філософія. Соціологія. Політологія». – Вип.19. – Дн-ск, ДНУ, 2009. – С. 62–66; Грабовська І. Жіночий постколоніальний суб'єкт у структурі філософії постколоніального фемінізму: українська специфіка // І. Грабовська // Науковий журнал «Філософія і політологія в контексті сучасної культури». Серія «Філософія. Політологія» – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного університету, 2010. – С. 48–54; Грабовська І. Деякі соціо-філософські та світоглядні аспекти обґрунтування гендерної політики сучасної української держави // І. Грабовська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – Вип. 21 (1). – № 9-2. – Т. 19. – Дн-ск : Вид-во: ДНУ, 2011. – С. 62–67; Грабовська І. Гендерна антропологія в структурі філософського знання: освітній та науковий виміри // І. Грабовська // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Науковий журнал. – Вип. 2. – Дн-ск : Вид-во Дніпропетровського національного університету, 2011. – С. 146–152; Грабовська І. Проблеми гендерної ідентичності в українській соціогуманітаристиці // І. Грабовська // Вісник КНУ. Серія: «Українознавство». – № 15. – 2011. – С. 39–41. 0,5 др. а.; Грабовська І. Посттоталітаризм та пост колоніалізм як проблема гендерних студій в Україні // І. Грабовська // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє : ма-

теріали п'ятої міжнародної н-п конференції «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє». – К. : Університетське видавництво «Пульсар», 3–5 листопада 2011. – С. 91–96; Грабовська І. Феміністська теорія та практика, жіночі студії і гендеристика як складові цивілізаційного поступу України // І. Грабовська // Українознавчий альманах. – Вип. 8. – К. : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. – С. 269–271; Грабовська І. Гендерна та феміністська теорія у світлі постмодерну (Власова Т. И., Скиба Э. К. Гендер и феминистская теория в философии постмодерна: монография. – Дн-ск: Из-во Маковецкий, 2011. – 124 с.) // Українознавчий альманах. – № 10. – С. 104–106; Грабовська І. Постколоніальна гендерна теорія в структурі соціогуманітарного знання сучасної України // І. Грабовська // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: зб. н. праць. Серія: Історія науки і техніки. – Харків : НТУ «ХП». – 2013. – № 48 (1021). – С. 45–48.

5. Жеребкин С. «Могут ли угнетенные ...?», или украинский постколониальный феминизм между Ж.-П. Сартром и Ф. Фаномом [Електронний ресурс] / Сергей Жеребкин. – Режим доступа : <http://www.gender.univer.kharkov.ua/gurnal/17/14.pdf>.

6. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології / Оксана Забужко // Хроніки від Фор-тінбраса. – К. : Факт, 1999. – с.159-193.

7. Квіт С. М. Основи герменевтики : навч. посіб / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 192 с.

8. Петрушкевич М. Конституювання гендерної тематики у дисертаційних дослідженнях (2009–2010 рр.) / Марія Петрушкевич // Матеріали П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє». – Київ, 3–5 листопада 2011. – К., 2011. – С. 105–107.

9. Пушкарева Н. Л. Религия и гендер в новейших работах зарубежных ученых / Н. Л. Пушкарева // Гендер и религия: Сборник статей. – М. : ИЭА РАН, 2009. – 328 с. – С. 7–15.

10. Хамітов Н. Духовний та душевний виміри людського буття / Назіп Хамітов // Філософсько-антропологічні читання-96. – К. : Стило, 1997. – С. 122–129.

Грабовская И. М. Гендерная проблематика в современных философских текстах украинских исследователей

Анализируется состояние исследований по философии гендера и феминизма в современной отечественной философии. Акцентируется внимание на недостатках, достижениях и перспективах исследований по указанной проблематике.

Проводятся аналогии с существующими западноевропейскими исследованиями по указанной тематике.

Ключевые слова: *гендер, феминизм, философия, постмодернизм, украинская гуманитаристика.*

Grabovska I. M. Gender problems in modern philosophic studies in the texts of ukrainian scientists

The state of study of the philosophy of gender and feminism in the modern Ukrainian philosophy is analyzed. The main attention is paid to the lacks, achievements as well as perspectives of the studies of these problems. The comparisons to the actual West-European studies of the theme are also done.

Gender studies entered the Ukrainian scientific discourse in the post-soviet time, so they already have own history. This history man can denote as a separate way of studies under the conditional name «Gender and Feminist thought of the time of modern independent Ukraine». It is necessary to underline, that in Ukrainian scientific space gender and feminist studies are formed as two independent subjects, meanwhile in the West-European humanitarian discourse gender studies are part the feminist discourse. It can be explained not at least with the fact that in the humanities of soviet time there was no such subject of scientific analysis as Feminism at all.

During the years of Independence gender problems became the themes of the dissertations, but their part in the common mass of the promoted scientific works stays small.

With the Ukrainians' choice of the European Integration as well as in wider civilization context which lead to the implementation of gender problems in the studying in Ukraine it is necessary to do an overview of all done to this subject in the Ukrainian humanitarian discourse, in particular in the philosophic texts of the Ukrainian researchers. In this article we don't put an aim to do a full review of the existing works, because it was already partly done by its author in the row of her previous publications, but accentuate the main tendencies in the studying of gender questions.

Key words: *gender, feminism, philosophy, postmodernism, humanities in Ukraine.*